

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.173.42>

Data przesłania artykułu: 11.07.2019

Data akceptacji artykułu: 19.02.2020

MARIJANA TERIĆ

Wydział Języka Czarnogórskiego i Literatury Czarnogórskiej w Cetinju, Czarnogóra

Sjećanje kao pokušaj odbrane od zla u romanu Filipa Davida *Kuća sećanja i zaborava*

Drugą połowę 20. wieku obilježila su istraživanja društveno-humanističkih nauka posvećena problematici pojmova sjećanje i pamćenje, čija je raširenost upotrebe novijeg datuma¹. Značajnije interesovanje za izučavanje tema pamćenja i sjećanja razvija se publikovanjem ključnih djela Josefa Jerušalmija (Yosefa Yerushalmia) *Zakhor. Židovska povijest i židovsko sjećanje* (*Zakhor. Jewish History and Jewish Memory*, 1992) i zbirke eseja *Mjesta pamćenja* (*Lieux de mémoire*, 1994) Pjera Nora (Pierre Nora), autora koji su pojam pamćenje posmatrali u suprotnosti s modernom istorijskom svijesću. Odnos pamćenje/sjećanje i istorija ispitivali su i produbljivali kasniji istraživači poput Jana Asmana (Jan Assmann), Alajde Asman (Alaida Assmann), Morisa Albvaša (Maurice Halbwachs) i drugih. U južnoslovenskim književnostima pojavile su se studije: *Kultura pamćenja i historija*², Žive Benčić *Lica mnemozine. Oglеди o pamćenju*³, Tadora Kuljića *Kultura sjećanja (Teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti)*⁴, Sanjin Kodrić *Književnost sjećanja: Kulturalno pamćenje i reprezentacija prošlosti u novijoj bošnjačkoj književnosti*⁵ i *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*⁶.

Najznačajnije teorijske postavke fenomena sjećanje daje njemački sociolog Jan Asman ispitujući odnos sjećanje i pamćenje. Iako se ovi pojmovi često upotre-

¹ Vidi: *Kultura pamćenja i historija*, prired. M. Brkljačić, S. Prlenda, Zagreb 2006.

² *Ibidem*.

³ Ž. Benčić, *Lica mnemozine. Oglеди o pamćenju*, Zagreb 2006.

⁴ T. Kuljić, *Kultura sjećanja (Teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti)*, Beograd 2006.

⁵ S. Kordić, *Književnost sjećanja: Kulturalno pamćenje i reprezentacija prošlosti u novijoj bošnjačkoj književnosti*, Sarajevo 2012.

⁶ *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*, prired. M. Sladeček, J. Vasiljević, T. Petrović, Beograd 2015.

bljavaju kao sinonimi⁷, pojedini istraživači ističu njihova distinktivna obilježja. U tom smislu Branimir Janković objašnjava razlikovnu nijansu pomenutih pojmova, za koje u engleskom jeziku postoji samo jedan pojam *memory*, u francuskom *mémoire*, dok njemački jezik, poput hrvatskog, semantičku i teorijsku razliku ostvaruje pojmom *Erinnerung* za sjećanje, a *Gedachtnis* za pamćenje⁸. Pozivajući se na distinkciju koju nudi *Hrvatski enciklopedijski rječnik* Helena Sablić Tomić i Tatjana Ileš ukazuju na povezivanje pojma pamćenja s pojmom memorije kao procesa usvajanja i zadržavanja novih sadržaja ili novih oblika ponašanja, to jest oživljavanja u svijesti predodžbe o čemu ili sve čega se pojedinac ili skupina sjećaju, dok je pojam sjećanja definisan kao obnavljanje nekoga ili nečega u svijesti pomoću uspomena, odnosno pomoću trajnoga sjećanja na nekoga ili nešto⁹. One povezuju pamćenje sa znanjem i spoznajom, njegovim usvajanjem i zadržavanjem, a sjećanje s obnavljanjem/dozivanjem u svijest određenih, već ranije usvojenih znanja/spoznaja. „Pamćenje se tako može promatrati kao širi pojam, gotovo kao prostor u kojemu je skupljeno sveukupno znanje i iz kojega se, po potrebi, izabire mehanizmom prisjećanja te se tako, pomoću fragmenata pamćenja, konstruira sjećanje”¹⁰.

U tekstu *Kultura sjećanja* Jan Asman objašnjava pojmove „umijeće pamćenja”, „ars memoriae”, „mnemorativa” ili „mnemotehnika”, koji se odnose na odabir određenih mjesta, stvaranje mentalnih slika koje želimo zadržati u svijesti, a zatim te slike povezati s odabranim mjestima¹¹. Dok se umijeće pamćenja odnosi na pojedinca, kultura sjećanja vezuje se za grupu, mnemotehnika implicira prostor, a kultura sjećanja vrijeme. Asman dalje navodi da se u sjećanju rekonstruiše prošlost, koja nastaje tako što se uspostavlja odnos prema njoj. Ova dva pojma, kultura sjećanja i odnos prema prošlosti predstavljaju distinktivno obilježje od skupine tema kojima pripada mnemotehnika. Važno je naglasiti da pojmovi sjećanje i pamćenje upućuju na složen odnos pojedinca ili zajednice prema osmišljavanju njihove prošlosti¹². Asmanova teza da kultura sjećanja podrazumijeva odnos prema prošlosti „koja nastaje tamo gdje postajemo svjesni diferencije između *jučer* i *danas*”¹³, naslanja se na teoriju francuskog sociologa Morisa Albvaša, tvorca pojma kolektivno sjećanje (*mémoire collective*). On ističe da je sjećanje polimor-

⁷ Živa Benčić u svojoj studiji *Lica Mnemozine. Ogledi o pamćenju* terminološki i funkcionalno-semantički poistovjećuje ova dva pojma.

⁸ B. Janković, *Teorijsko-istraživački pristupi. Historija sjećanja i pamćenja*, „Historijski zbornik” 2010, god. XLIII, br. 1, s. 270.

⁹ I. Tomić, S. Tomić, *Grad između pamćenja i zaborava*, „Dani Hrvatskog kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu” god. 37, br. 1, s. 304.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Vidi: J. Asman, *Kultura sjećanja*, [u:] *Kultura pamćenja i historija...*, s. 47.

¹² B. Janković, *Teorijsko-istraživački pristupi...*, s. 269.

¹³ Citirano prema: A. Bašović, *Sjećanje i pamćenje na primjeru Feldmanovog Zeca i Krležine Galicije*, „Dani Hrvatskog kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu” 2015, god. 41, br. 1, s. 294.

fno i istorijski uslovljeno te da čin pamćenja nije psihički proces vezan isključivo za pojedinačnu osobu, već duboko društven fenomen¹⁴.

Asman razlikuje sjećanje kao subjektivni, individualni, psihološki fenomen, od pamćenja kao fenomena koji je kolektivno oblikovan¹⁵. U tom smislu, „individualno sjećanje razumijevamo kao ‘obnavljanje predodžbe o prošlosti u svijesti’, a individualno pamćenje kao ‘psihološki proces usvajanja i zadržavanja novih sadržaja’”¹⁶. Jedno od značajnih pitanja u okviru teorije sjećanja je odnos između individualnog i kolektivnog pamćenja, jer „da bi neka istina uspela da se usadi u sećanje grupe, mora u konkretnom obliku da predstavlja neki događaj, neku osobu ili mesto”¹⁷, čime Asman objašnjava figure sećanja. Figure sjećanja sadrže „slike sjećanja”, ali kako Asman naglašava, pojam figure sjećanja je sveobuhvatniji, zato što ne obuhvata samo slikovno, već i narativne oblike. To znači da figure sjećanja nijesu određene samo prostorom, već mogu označavati i određene osobe, predmete¹⁸, kao što je u romanu Filipa Davida nosilac figure sjećanja Elijah, brat glavnoga junaka Alberta Vajsa, čija je slika izbezumljenog Elijahovog pogleda, posljednje što pamti. Asman tako zaključuje da pojam kulturno sjećanje obuhvata skup tekstova, slika i rituala koji se mogu više puta koristiti te su specifični za svaku grupu, svaku epohu, a kulturno nasljeđe neke grupe ujedno govori i o njezinu identitetu i kako ona želi da je drugi percipiraju¹⁹. Navedena razmatranja svjedoče da su sjećanje i identitet postali popularni pojmovi u savremenom diskursu.

Budući da je sjećanje jedno od najvažnijih kategorija interesovanja humanističkih disciplina 20. vijeka, pokušaćemo da razmotrimo aspekte sjećanja na primjeru romana Filipa Davida²⁰ *Kuća sećanja i zaborava*. Kako recente studije

¹⁴ Vidi: J. Asman, *Kultura sjećanja...*, s. 59.

¹⁵ Vidi: A. Bašović, *Sjećanje i pamćenje...*, s. 283.

¹⁶ Citirano prema: B. Janković, *Teorijsko-istraživački pristupi...*, s. 270.

¹⁷ Citirano prema: N. Delač, *Beograd i Njujork kao prostori ličnog i individualnog sećanja. Studija slučaja: filmovi „Tamo i ovdje” i „Jelena, Katarina, Marija”*, Beograd 2012, https://www.fdu.edu.rs/uploads/uploaded_files/_content_strane/2013_natasa_delac.pdf [dostup: 10. 3. 2019].

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Vidi: M. Marić, *Prikaz knjige – Kolektivno sećanje i politike pamćenja*, ured. M. Sladčak, J. Vasiljević, T. Petrović, Zavod za udžbenike, Beograd 2015, <http://www.historiografija.hr/?p=9123> [dostup: 5. 3. 2019].

²⁰ Filip David rođen je 1940. godine u jevrejskoj porodici u Kragujevcu. Jedan je od najznačajnijih južnoslovenskih pisaca, esejist, dramaturg i scenarista. Napisao je više TV drama i filmskih scenarija, objavio je knjige pripovjedaka: *Bunar u tamnoj šumi* (1964), *Zapisi o stvarnom i nestvarnom* (1969), *Princ vatre* (1987, dopunjeno izdanje 2013), *Priče* (sabrane priče 2015); romane *Hođočasnici neba i zemlje* (1995), *San o ljubavi i smrti* (2007), *Kuća sećanja i zaborava* (2014), knjige eseja *Fragmenti iz mračnih vremena* (1994), *Jesmo li čudovišta* (1997), *Svetovi u haosu* (2004), dok sa Mirkom Kovačem objavljuje *Knjigu pisama 1992–1995* (2003). Dobitnik je više nagrada, od kojih izdajamo Ninovu nagradu za roman *Kuća sećanja i zaborava* (2014). Značajno je pomenuti da su tri Davidova romana prevedena na poljski jezik: *Knjiga pisama 1992–1995* (Filip David, Mirko Kovač, *Kiedy kwitnie zło. Książka listów 1992–1995*, Oficyna Wydawnicza Agawa, Warszawa 2001), *San o ljubavi i smrti* (*Sen o miłości i śmierci*, Pogranicze, Sejny 2010), *Kuća sećanja i zaborava* (*Dom pamięci i zapomnienia*, Pogranicze, Sejny 2019). Na prostoru bivše Jugoslavije napisao

pokazuju (*Kultura pamćenja i historija, Kolektivno sećanje i politike pamćenja*) postoje razni modeli sjećanja (autobiografska, porodična, društvena ili kolektivna sjećanja, politička sjećanja) na život u socijalizmu, Drugi svjetski rat, koncentracione logore u Njemačkoj, holokaust. U romanu Filipa Davida, autor tretira temu holokausta kao najveću traumu 20. vijeka, kako bi rekonstrukcijom prošlosti potvrdio vlastiti identitet, odnosno identitet glavnog junaka Alberta Vajsa, u čije je sjećanje ugradio autobiografski sadržaj. Citirajući teoretičara Marka Currie, Živa Benčić navodi: „Jedini način da objasnimo tko smo jest da ispričamo našu vlastitu priču, da odaberemo ključne događaje koji nas karakteriziraju i organiziramo ih u skladu s formalnim načelima naracije”²¹. Iz tog razloga, David se opredjeljuje za mehanizam sjećanja, kojim konstruiše događaj kao vrstu dokumenta ili svjedočanstva koji pohranjuje u tekst kao strategiju njegovog preživljavanja – čuvanja od zaborava.

Strukturiran kao ispovijest iz dokumentarnih zapisa, roman Filipa Davida prati biografije četiri junaka opisujući njihove sudbine nakon holokausta. Sva četiri lika suočavaju se s traumatičnom prošlošću pokušavajući da pronađu odgovor o porijeklu zla koga žele da se oslobode. Oni su modelovani kao žrtve sjećanja i nemogućnosti zaborava, pri čemu postaju zarobljenici prošlosti. Citirajući Avgustina Todor Kuljić naglašava da smo mi „sazdani od sećanja, ona nam diktiraju, mi im odgovaramo, mi ih konačno menjamo. Sećanja nas kontrolišu i čuvaju od konfuzije i beznada, bez njih ne možemo živeti, Ali ona su i deo agonije ljudskog življenja jer se stalno živi sa prošlošću”²². Prošlost Davidovih junaka rekonstruiše se kroz pojedinačne priče, tragične sudbine njihovih porodica koje su date u vidu memoarskog ili dnevničkog načina pripovijedanja, što je odlika moderne naracije. Roman otvara jednolična buka voza u pokretu *Bum-čiha-bum-bum-čiha-bum*, zvukom smrti koji prati glavnoga junaka, Alberta Vajsa, dovodi ga do ludila i postaje „svaki put sve glasniji, uporniji, nepodnošljiviji”²³. Motivom zvuka u vozu signalizuje se tema posljedica holokausta, koja proganja autorove junake sedamdeset godina kasnije kao „odraz nepomirljivosti sa zločinima iz Drugog svetskog rata i odraz nepomirljivosti s pravom prirodom zla”²⁴. U tom kontekstu, Jergović izdvaja porijeklo zla i problem identiteta kao osnovne teme Davidova djela²⁵.

je veći broj angažovanih tekstova pod zajedničkim nazivom *Zapisi iz mračnih vremena*. Tekstovi su emitovani na francuskom radiju (RFI), objavljeni u „Našoj borbi”, „Feral Tribunu” i mnogim drugim novinama i časopisima u zemlji i inostranstvu. Knjige su mu prevedene na švedski, francuski, poljski, mađarski, italijanski, albanski, esperanto, makedonski, slovenački, objavljene u Hrvatskoj, a pripovijetke su zastupljene u dvadesetak antologija. Redovni je profesor dramaturgije na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu.

²¹ Ž. Benčić, *Lica mnemozine...*, s. 42.

²² T. Kuljić, *Kultura sećanja...*, s. 22.

²³ F. David, *Kuća sećanja i zaborava*, Beograd 2014, s. 12.

²⁴ V. Radman, *Filip David – Kuća sećanja i zaborava*, https://www.b92.net/kultura/moj_ugao.php?nav_category=559&yyyy=2015&mm=02&nav_id=954813 [dostup: 10. 5. 2018].

²⁵ Vidi: M. Jergović, *Filip David: otrov sjećanja*, <https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/filip-david-otrov-sjecanja> [dostup: 16. 5. 2018].

Bilježeći događaj iz dnevnika Alberta Vajsa, pripovjedač razvija temu zla navodeći međunarodni skup u Beogradu iz 2004. godine, na kojem učesnici problematizuju prirodu tog fenomena prepoznajući njegovo prisustvo u životu svakog pojedinca. Govor neznanca, koji se na tom skupu oglašava riječima da „bi trebalo izmisliti novi jezik kada govorimo o zlu, jer se ovim našim načinom govora i razmišljanja dubina zla ne može iskazati”²⁶, upozoravaju Alberta Vajsa „na moć zločina protiv kog nemamo odbrane, pred čijom smo sudbinskom snagom nemoćni”²⁷. Zato je David u romanu „izmislio novi jezik – muziku koja nas poput kompozicije lokomotive vodi kroz dnevničke beleške glavnog junaka Alberta Vajsa i njegova tri prijatelja – Miše Brankova, Solomona Levija i Urijela Koena. Oni su krivci bez krivice i veruju da ih božanska sila može spasiti isto kao što ih je neka neverovatna demonska sila na sećanje i smrt osudila”²⁸. Čuvši priču o dajmonu, mitskom biću koje nas povezuje sa onostranim, Albert Vajs se pita da li će ikada saznati nešto više o „tom skrivenom, tajanstvenom glasniku života i smrti, anđelu spasenja i anđelu uništenja koji iz duboke senke određuje našu sudbinu?”²⁹. Da je zlo duboko ukorijenjeno u živote preživjelih Jevreja, svejdoče iskazi likova koji uporno pokušavaju da ga definišu. Na jednom mjestu u romanu Albert Vajs zapisuje: „A Solomon i ja smo tragali, svaki na svoj način, za božanskom česticom zla”³⁰.

Iako je autor odustao od podnaslova romana *Roman o zlu*, koji se nalazio u prvoj verziji rukopisa navodeći da bi ovom fenomenu morao posvetiti hiljade stranica, David je temu zla razvio kroz razmišljanja nekoliko junaka. Dok se Albert Vajs pita: „Odakle dolazi, gde se skriva to zlo koje sve okrene naopako, a onda se povlači ostavljajući iza sebe pustoš u ljudima i oko njih?”³¹, njegov otac je jasno vidio zlo koje se širilo velikom brzinom, koje sve preokrenulo, a mnogima nije bilo jasno kako i zašto. U bilješkama Urijela Koena, koji je sve zapisivao da se ne zaboravi (čime želi sačuvati svoj identitet i spasiti se zaborava) čitamo o njegovom rođenju i djetinjstvu koje je provedeno u „atmosfera potisnute nesreće, tajanstvene prošlosti, i slobodno se može reći, majčine psihičke poremećenosti”³². Njegov život obilježen je zlom, a pitanje koje ga proganja je kako je on postao Jevrej. Stoga su opravdane riječi fratra Ivana iz Sarajeva, koje Urijel unosi u svoj dnevnik da je zlo „užasno moćno, strahovito je moćno, ali je i samorazarajuće”³³, pa bi trebalo izmisliti „neki novi jezik, čist, neokaljan, koji bi imao jasnoću, dubinu, snagu, koji bi bio sposoban da izrazi prava osećanja. Takav jezik, precizan i snažan, predstavljao bi najjaču odbranu od zla”³⁴. Na taj način, figure sjećanja ili

²⁶ F. David, *Kuća sećanja i zaborava...*, s. 15.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ V. Radman, *Filip David – Kuća sećanja i...*

²⁹ F. David, *Kuća sećanja i...*, s. 19.

³⁰ *Ibidem*, s. 63.

³¹ *Ibidem*, s. 25.

³² *Ibidem*, s. 132.

³³ *Ibidem*, s. 120.

³⁴ *Ibidem*.

kako ih Albvaš naziva „slike sjećanja” determinisane su upravo pokušajem likova da se odbrane od zla, kao i njihovom nemogućnosti da zaborave zlo koje su vidjeli. „Mi smo vidjeli zlo koje je dobilo svoje lice: lice gestapovca”³⁵, govori jedan od preživjelih likova, psihoanalitičar Emil Najfeld. Saznanje o postojanju zla nanosi bol, ono se širi na pravedne i nepravedne, sve mijenja i izobličuje i oduzima smisao svemu što dotakne. Alajda Asman upozorava na moć sjećanja „kao onoga što ljude čini ljudima te pokazuje da su biografska sjećanja neophodna kao građa od koje su izgrađena iskustva, odnosi, a prije svega slika vlastitog identiteta”³⁶.

U romanu Filipa Davida *Kuća sećanja i zaborava* kategorija sjećanja povezana je s pojmom identiteta ličnosti. „Prostori sećanja funkcionišu kao tačka u kojoj se spajaju sadašnjost i prošlost”³⁷. Benjamin Valter ističe: „Sjećanje nije instrument za istraživanje prošlosti, već prostor koji ta prošlost naseljava”³⁸. Prošlost je bolna, a sjećanje na traumatično iskustvo prošlosti još bolnije. Zato se mjesto sjećanja pretvara u eho traume, odnosno u eho sjećanja³⁹. Eho sjećanja manifestuje se, najprije, kroz upečatljiv san Alberta Vajsa u kojem vidi crnu lokomotivu, odnosno voz smrti, iz kojega čuje glas njegovog malog brata Elijaha, a potom kroz sjećanja na oca i njegove proročke vizije. Slika voza je centralna asocijacija na događaj koji postaje nosiocem sjećanja i traume. Roditelji izbacaju Elijaha i Alberta kroz otvor na vozu kako bi ih spasili smrti. Međutim, Albert, kome je otac povjerio brata na čuvanje, ne pronalazi Elijaha u noći: „Nisam našao Elijaha. Bila je to izdaja, višestruka. Izdao sam svog dragog brata. Izdao sam majku i oca. Zaurloao sam od bola, sam u nepreglednoj belini, sa jedinom željom da zaspim, da umrem, i nikada se više ne probudim”⁴⁰. Posljednje što Albert pamti je izbezumljen Elijahov pogled koji nije razumio šta se događa. Osjećaj krivice i griže savjesti proganja Vajsa i nanosi mu bol kroz snove koji ga muče, a to je jednolični zvuk voza kojeg ne može da se oslobodi. Sve to možemo shvatiti kao simptome traume glavnoga junaka, koji postaju sastavni dio njegovog života. Na jednom mjestu u romanu, David zapisuje da je „pamćenje strašnije od svakog zaborava”⁴¹. Zašto onda Albert Vajs ne može da zaboravi, pitanje je na koje je neophodno dati odgovor.

Ako pođemo od teze Pjer Nora da bi pamćenje u potpunosti nestalo kad ga „individualna svijest ne bi preuzela na sebe”⁴², upućuju na to da su pamćenje i sjećanje strategije čuvanja od zaborava. „Zaborav i sjećanje funkcioniraju kao

³⁵ *Ibidem*, s. 140.

³⁶ Citirano prema: A. Bašović, *Sjećanje i pamćenje...*, s. 284.

³⁷ N. Delač, *Beograd i Njujork kao prostori...*, s. 3.

³⁸ Citirano prema: S. Pavlović, *Disciplinovano sećanje*, Matica, Podgorica, Cetinje 2010, s. 47.

³⁹ Č. V. Nikolić, *Kuća sećanja i zaborava Filipa Davida: književnost, pamćenje i smrt*, „Poznańskie Studia Slawistyczne” 2017, br 12, s. 244–245.

⁴⁰ F. David, *Kuća sećanja i...*, s. 41.

⁴¹ *Ibidem*, s. 139.

⁴² P. Nora, *Između pamćenja i historije. Problematika mjesta*, [u:] *Kultura pamćenja i historija...*, s. 32.

mehanizmi utemeljivanja kulture, a pohranjivanje te kulture u materijalno, najčešće tekst, odnosno knjigu, strategija je njezina preživljavanja⁴³. Zaborav je neka vrsta samoubilačkog čina⁴⁴. Kada se Albertu nudi mogućnost da zaboravi, on je odbacuje. Lutajući ulicama Njujorka ugledaće natpis na svijetlećoj reklami *House of memories and oblivion*, a potom ekran na kome piše *soba sećanja*. Na tom ekranu zabilježen je sav njegov život, sve ono čega se sjećao. Ekran je slika sjećanja glavnoga junaka, ogledalo njegovoga djetinjstva, njegove bolne prošlosti: „Pamćenje može doneti veliki bol. To je onaj bol koji Albert već dugo nosi u sebi, bol koji mu prožima čitavo telo, koji ga ispunjava, koji ne prolazi, koji vremenom postaje sve prisutniji⁴⁵. U sljedećoj prostoriji nailazi na *sobu zaborava* u kojoj postoji mogućnost brisanja sjećanja i pamćenja, „a postizanje zaborava potpuno, zagarantovano⁴⁶. Iako ga pomisao navodi kako bi istiskivanjem stalno prisutnog bola osjetio olakšanje, Albert se pita: „Ali, šta bi on bio bez toga, bez duboko proživljavajućeg bola? U njemu se čuvaju sećanja na oca, majku, Elijaha. Taj bol je sve ono što je on sam, bez tog bola on, Albert Vajs, ne postoji. A ni oni do kojih mu je najviše stalo⁴⁷. Albert postaje svjestan da zaboraviti znači prestati postojati, zauvijek zaboraviti. Bol je ono što ga čini živim i formira njegov identitet. Zato je pamćenje „dar božji, a zaborav najveća kazna koja može da pogodi ne samo pojedinca već i čitave narode⁴⁸. Sjećanje predstavlja čuvanje prošlosti i svoga identiteta, kojega nijedan junak u romanu ne želi da se odrekne. Ni kao dječak koga u snijegu pronalazi folksdojčer Johan Krafta, Albert ne prihvata da zauzme mjesto njegovog umrlog sina Hansa, već bježi iz kuće te porodice. U romanu su date ispovijesti pojedinih likova koji takođe nijesu željeli da se odreknu jevrejskog porijekla, drugi su skrivali svoj identitet da bi preživjeli, a ima i onih koji su u kasnijoj dobi saznali svoje pravo porijeklo.

Prijatelj Alberta Vajsa, Solomon Levi koji se bavio prikupljanjem tekstova o mnogobrojnim oblicima zla, stradaće u plamenu koji lično izaziva spaljivanjem spisa u svom stanu. Ovo je lik koji bira svoju sudbinu određenu bolnom prošlošću koje nije mogao da se oslobodi. Jedini lik u djelu koji osjeća mržnju prema svom porijeklu je majka Urijela Koena, Eliza koju roditelji daju na čuvanje domaru Anđusu, koji će je iskoristiti zvjerskim činom, iz kojeg se rađa Urijel Koen, jedan od trojice Vajsovih prijatelja. „Ta pripadnost, pripadnost prokazanom narodu, bila je uzrok svih njenih stradanja i velikih nevolja, ubila joj je roditelje, predstavljala je pretnju njenom detetu. Detetu koje je bilo njena kazna, njena neraskidiva veza sa užasnom prošlošću, ali i njena najdublja ljubav⁴⁹. Bez obzira na tu mržnju ko-

⁴³ I. Tomić, S. Tomić, *Grad između pamćenja i zaborava...*, s. 306.

⁴⁴ V. Radman, *Filip David – Kuća sećanja i zaborava...*, s. 4.

⁴⁵ F. David, *Kuća sećanja i...*, s. 116.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 117.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ S. Radenović, *Nacionalni identitet, etnicitet, (kritička) kulturna sjećanja*, „Filozofija i društvo” 2006, br. 3, s. 231.

⁴⁹ F. David, *Kuća sećanja i...*, s. 134.

ju je osjećala, Eliza je pisala da se ne zaboravi, čime njene bilješke predstavljaju strategiju sjećanja ili mehanizam čuvanja od zaborava.

Iako je centralna slika romana *Kuća sećanja i zaborava* Vajsova potraga za mlađim bratom Elijahom, Časlav Nikolić navodi da je jedna od misaona i poetski najdubljih djelova djela ispovijest Miša Volfa u kojoj se pomoću muzike, koju je komponovao njegov otac u logoru, uspostavlja veza sa sinom⁵⁰. „Kompozicija njegovog oca zvučala je kao oda životu u susretu sa smrću”⁵¹. Ta je kompozicija ostala nedovršena da bi otac Avram Volf uspostavio vezu sa sinom. Ta muzika je svjedočanstvo o postojanju njegovih roditelja. Avram Volf zapisuje da je vjerovao „da je muzika jača od svega, pa i od umiranja, od smrti, od svih užasa. I nekako verujem da dok ta muzika postoji, postojaćemo i mi”⁵². Dakle, melodija je život, odgovor o postojanju svog porijekla, trag o ocu koji je stradao misleći na sina sa kojim uspostavlja komunikaciju kompozicijom koja ga oživljava: „Njegov stvarni otac Avram Volf šifrovanim muzičkim jezikom uspostavio je vezu sa budućim vremenom, sa odsutnim sinom, ispovedao je pripovest o tragičnim danima stradanja i slao poruku koju je tek trebalo do kraja razumeti”⁵³. Zato Nikolić ukazuje da je „muzičko posredovanje očevog glasa način da se Miša Volf kosmološki i metafizički preodredi, da slušajući oca dešifruje ne samo očevu poslanstvo nego i vlastito ontološko obilježje”⁵⁴. Miša Volf je čuo glas svoga oca i bio sve sigurniji da je ta kompozicija „neka vrste molitve koja omogućava da se dostigne onaj važan stepen posvećenosti između prošlosti i budućnosti, kada se otvaraju kapije vremena”⁵⁵. Muzika je nosilac sjećanja na roditelje, prvenstveno oca koji mu otkriva pravi identitet.

Melodija Miša Volfa suprotstavljena je zvuku lokomotive koji Alberta Vajsa asocira na voz smrti, iskakanje iz voza i nestanak Elijah, koji mu je povjeren na brigu. Na kraju romana, Albert Vajs se nalazi u vozu u kojem ne može da podnese buku za koju ne zna da li je stvarna ili postoji samo u njegovoj glavi. Zvuk lokomotive je zvuk užasne prošlosti, koje junak nije želio da se oslobodi, jer nije izabrao zaborav kao fenomen brisanja svoga identiteta. „Imajuću na umu da knjiga Filipa Davida *Kuća sećanja i zaborava* tematizuje traumatično iskustvo Holokausta u ovom tekstu se upotrebljava pojmovno-terminološki aparat svojstven proučavanju književnosti o stradanju Jevreja, dok se sama Davidova knjiga situira u širi kontekst ‘posttraumatske kulture’ (pojam Dominika Lakarpe)”⁵⁶. Traumatično iskustvo glavnoga junaka predstavljeno kroz priču ima funkciju strategije preživljavanja, dok se književno djelo može tretirati kao mehanizam sjećanja.

⁵⁰ Č. V. Nikolić, *Kuća sećanja i zaborava Filipa Davida...*, s. 254.

⁵¹ F. David, *Kuća sećanja i...*, s. 98.

⁵² *Ibidem*, s. 106.

⁵³ *Ibidem*, s. 107.

⁵⁴ Č. V. Nikolić, *Kuća sećanja i zaborava Filipa Davida...*, s. 255.

⁵⁵ F. David, *Kuća sećanja i...*, s. 108.

⁵⁶ S. Giergiel, *Govoriti ćutanjem nije isto što i ćutati. Analiza romana Kuća sećanja i zaborava Filipa Davida*, [u:] *Srpski jezik, književnost, umetnost*, Filološko-umetnički fakultet, Kragujevac 2017, s. 41.

U svom romanu Filip David je ukazao na funkcionisanje pojmova sjećanje, zaborav, identitet i prošlost, objasnio njihovo zajedničko porijeklo i opisao kako se putem sjećanja prenosi, potiskuje, zaboravlja ili čuva prošlost pojedinca ili jedne zajednice. Zato se pisanje shvata kao „način da se čovjek približi nedohvatnoj prirodi uzročnika zla u istoriji, jer ne može pisati drugo no ono što ga traumatski (kao voz mrtvih) opredeljuje, kao što, s druge strane, neprikaziva snaga istine sopstvene patnje poetički formatira autobiografski tekst”⁵⁷. U gotovo svim intervjuima, David naglašava da je *Kuća sećanja i zaborava* njegova najintimnija knjiga, djelo u kojem se nalazi dio njegove biografije, pa često kaže da dijeli sudbinu svojih junaka. Preko pedeset članova njegove porodice je stradalo, a mnogi su završili u logorima. Autor je svjestan činjenice da je zlo sveprisutno, da ga se čovjek teško može riješiti. Iz tog razloga, on kreira djelo koje nastavlja da živi svojim životom. Iako je u to djelo ugradio dio svoje sudbine, knjiga predstavlja neku vrstu odbrane od svega onoga što je dio prošlosti, jer svoje traumatično iskustvo i kulturu sjećanja prenio u prostornu strukturu knjige, dajući time priliku čitaocima da samo ispitaju pojam sjećanja kao segmenta kulturnog identiteta, kojim se tumači prošlost.

Bibliografija

- Asman A., *Kultura sjećanja*, [u:] *Kultura pamćenja i historija*, prired. M. Brkljačić, S. Prlenda, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2006.
- Bašović A., *Sjećanje i pamćenje na primjeru Feldmanovog Zeca i Krležine Galicije*, „Dani Hrvatskog kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu” 2015, god. 41, br. 1.
- Benčić Ž., *Lica mnemozine: ogledi o pamćenju*, Naklada Ljevak, Zagreb 2006.
- David F., *Kuća sećanja i zaborava*, Laguna, Beograd 2014.
- Delač N., *Beograd i Njujork kao prostori ličnog i individualnog sećanja. Studija slučaja: filmovi „Tamo i ovdje” i „Jelena, Katarina, Marija”*, Beograd 2012, https://www.fdu.edu.rs/uploads/uploaded_files/content_strane/2013_natasa_delac.pdf.
- Giergiel S., *Govoriti ćutanjem nije isto što i ćutati. Analiza romana Kuća sećanja i zaborava Filipa Davida*, [u:] *Srpski jezik, književnost, umetnost*, Filološko-umetnički fakultet, Kragujevac 2017.
- Janković B., *Teorijsko-istraživački pristupi. Historija sjećanja i pamćenja*, „Historijski zbornik” 2010, god. XLIII, br. 1.
- Jergović M., *Filip David: otrov sjećanja*, <https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/filip-david-otrov-sjecanja/>.
- Kolektivno sećanje i politike pamćenja*, prired. M. Sladeček, J. Vasiljević, T. Petrović, Zavod za udžbenike, Beograd 2015.
- Kordić S., *Književnost sjećanja: Kulturalno pamćenje i reprezentacija prošlosti u novijoj bošnjačkoj književnosti*, Slavistički komitet, Sarajevo 2012.
- Kuljić T., *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*, Čigoja, Beograd 2006.
- Kultura pamćenja i historija*, prired. M. Brkljačić, S. Prlenda, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2006.
- Mari M., *Prikaz knjige – Kolektivno sećanje i politike pamćenja*, prired. M. Sladčak, J. Vasiljević, T. Petrović, Zavod za udžbenike, Beograd 2015. <http://www.historiografija.hr/?p=9123>.
- Nikolić Č. V., *Kuća sećanja i zaborava Filipa Davida: književnost, pamćenje i smrt*, „Poznańskie Studia Slawistyczne” 2017, br 12.

⁵⁷ Č. V. Nikolić, *Kuća sećanja i zaborava Filipa Davida...*, s. 252.

- Nora P., *Između pamćenja i historije. Problematika mjesta*, [u:] *Kultura pamćenja i historija*, prired. M. Brkljačić, S. Prlenda, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2006.
- Pavlović S., *Disciplinovano šećanje*, Matica, Podgorica, Cetinje 2010.
- Radenović S., *Nacionalni identitet, etnicitet, (kritička) kulturna sjećanja*, „Filozofija i društvo” 2006, br.3.
- Radman V., *Filip David – Kuća sećanja i zaborava*, https://www.b92.net/kultura/moj_ugao.php?nav_category=559&yyyy=2015&mm=02&nv_id=954,813.
- Tomić I., Tomić S., *Grad između pamćenja i zaborava*, „Dani Hrvatskog kazališta. Grada i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu”, god. 37, br. 1.

Memory as an Attempt to Defend Oneself from Evil in Filip David's Novel *House of Memories and Oblivion*

Summary

In this paper the subject of our analysis will be directed towards the category of memory and its function in researching history, which will determine the fate of the hero in the work by Filip David *House of Memories and Oblivion*. Given that the novel is structured in the form of separate stories which are connected by the same fate, we will attempt to describe in what ways memory influences the main protagonist Albert Vajs. Does it shape his personality, or does it enslave his personality in the past?

By means of introspective techniques of monologue and emphasised psychological motivation, we will analyse the characters of Albert's three friends (Solomon Levi, Miša Volf, and Urijel Koen) in order to define the function of the ideas of memory and oblivion. We will attempt to explain the syntagm in the title of the novel and thus to answer the question of whether memory is the way to salvation or a defence from evil. Dramatic elements, the emotional charge, phantasmagorical images and nightmares are only some of the unique features of this novel. Given that Albert Vajs rejects the possibility of forgetting and resigning himself to his fate, at the end we come to the conclusion that memory is connected to identity and the past, because it becomes a testimony of our existence.

Keywords: past, memory, oblivion, evil, Holocaust, identity

Sjećanje kao pokušaj odbrane od zla u romanu Filipa Davida *Kuća sećanja i zaborava*

Sažetak

U ovome radu predmet naše analize bit će usmjeren na kategoriju sjećanja i njegovu funkciju u istraživanju povijesti, koja će odrediti junakovu sudbinu u djelu Filipa Davida *Kuća sećanja i zaborava*. Budući da je roman strukturiran od odvojenih priča koje povezuje ista sudbina, pokušaćemo da opišemo na koji način sjećanje utiče na glavnog junaka Alberta Vajsa, da li ono izobličuje njegovu ličnost ili je zarobljava u povijesti.

Introspektivnim tehnikama unutrašnjeg monologa i naglašenom psihološkom motivacijom analiziraćemo likove trojice Albertovih prijatelja (Solomon Levi, Miša Volf i Urijel Koen) kako bismo definirali funkciju pojmova sjećanja i zaborava. Pokušat ćemo objasniti naslovnu sintagmu

romana i tako dati odgovore na pitanje da li je sjećanje put izbavljenja ili odbrana od zla. Dramski elementi, emocionalni naboj, fantazmagorične slike i košmari, samo su neke od specifičnosti romana. S obzirom na to da se Albert Vajs odriče mogućnosti da zaboravi i prepušta svojoj sudbini, na kraju dolazimo do zaključka da je sjećanje povezano s identitetom i povijesti, jer postaje svjedočanstvom našega bitisanja.

Ključne riječi: povijest, sjećanje, zaborav, zlo, Holokaust, identitet